

Præstens gris

Da Peder Vendeport skrev tiende i Birkende 1663

Af *Ole Nederland*

Hvordan gik det for sig, når præsterne i sin tid opkrævede deres tiende i menigheden?

Her som i mange andre forbindelser hjælper de gamle tingbøger, hvis værdi i de senere år har påkaldt sig bred, øget interesse. I Bjerge herreds tingbog 1663–66 findes følgende instruktive eksempel, der udmærker sig ved så udførlig behandling, at mange replikker er ordret anført.

Nogen tid før Skt. Hans 1663 var præsten i Marslev-Birkende, hr. Peder Rasmussen, på rundtur til fæstebønderne i Birkende by for at skrive kvægtiende. Han var vant til turen, for den 52-årige præst – af en eftertid kendt som Peder Vendeport – havde været sognets sjælesørger gennem 20 år.¹

Med sig i sit lille følge havde han degnen i Marslev, Jacob Nielsen, og Birkende kirkes to værger og præstemedhjælpere. Kongens forordning bød, at medhjælpere skulle udsøges blandt de bedste og gudfrygtigste i sognet²; dermed kendes Hans Pedersen og Knud Høgh godt nok til, at de ses i ærbødig afstand til præst og degn, afventende behovet for sagskundskab i stald og på græsning.³

De fire mænd var nået til Rasmus Rasmussens gård, en af byens største og – som de fleste – fæste under Vejrup. De fandt hurtigt Rasmus selv, en lidt ældre bonde, som ikke behøvede at kigge to gange for at forstå, hvad der ventede ham.⁴

De fremmedes ærinde blev fremført, og nok var det kvægtiende af navn, men kravet gjaldt også andet kræ. Præsten førte selv ordet og ønskede allerførst at vide, hvor mange lam Rasmus havde.

– Ti, svarede Rasmus kort.

– Og hvilket af de ti vil du unde mig?

– I må tage, hvilket I vil, sagde Rasmus medgørligt.

Da den sag var afgjort, så gæsterne nogle ungsvin løbe omkring, og til alle tider har det været svært at tælle grise i bevægelse. Præsten måtte spørge Rasmus, hvor mange der var.

– Der er ni med ornen, lød svaret. – Men så har jeg også fem andre grise og fem kalve.

Rasmus var kendt som en genstridig og egenrådig natur, men foreløbig tegnede besøget ikke til at skulle give de store bryderier. Præsten pegede i retning af ungsvinene.

– Vi tager det ene af dine ni svin, sagde han.

Men Rasmus havde håbet, at mændene i stedet havde valgt den ene af smågrisene og turde nok sige det:

– Vil I ikke lade være at tage tiende af mine ungsvin? I må gerne få en gris, og hvis I hellere vil have et lam, må I også gerne det.

Men nu lagde præsten ansigtet i de strenge folder.

– Nej, svarede han, – det kan ikke blive til et fuldt tiende, hvis jeg skal nøjes med en gris eller et lam, men når jeg får et af ungsvinene, er jeg tilfreds.

– Ungsvinene vil jeg ikke af med, erklærede Rasmus rapt, og det var let at se, at han mente det. Utvetydigt var der opstået en krise i samtalen.

Bag Rasmus havde hans kone længe stået tavs. Hun må have haft visse erfaringer med sin iltre husbond og ønskede ingen tvistighed.

– Lad dem ikkun bekomme en af de store, foreslog hun blidt, men så højt, at præsten kunne høre det.

Men ved den tid var præsten for alvor blevet opbragt, og uden nogen udpræget situationssans råbte han:

Af gode grunde er det småt med billeder af 1600-tallets bønder, men omkring 1660 lavede en stenskerer et skakspil, som i dag opbevares på Rosenborg. Kongerne er Frederik III af Danmark og svenskekongen Carl X Gustav. Som spilllets bønder ser ud, med kofte og kabuds, har fæstebønder i Birkende været klædt på Rasmus Rasmussens tid. Ved sammenstødet med hr. Peder er Rasmus vel forekommet noget mere olm end her vist, men slagelen kunne næsten have været kæppen fra Rasmus' vogn. (Foto: Lennart Larsen).

– Vil Rasmus ikke betale sit tiende, som jeg forlanger, da er han en skælm!

Nu var det ikke rart i 1663 at blive kaldt skælm. »Skælm« var forbrydere, bedragere eller slyngler, og over for Rasmus var ordet en veritabel krigserklæring. Præst eller ikke præst – svaret måtte den forvorne fredsbryder have, som han fortjente det:

– Hr. Peder kan selv være en skælm, indtil han lovligt beviser det om mig, fløj det fra ham.

Præsten havde på sin rundgang støttet sig til en kæp, og den sidste replik undgik ikke at spænde situationen yderligere. I ét nu havde han hævet kæppen, og Rasmus kunne umuligt opfatte det som andet end en trussel om korporlig straf. I det samme løb han over mod sin pindevogn og trak en vognkæp ud. Derpå sprang han tilbage til præsten, parat til at imødegå et ventet angreb.

Det hele kunne let have udviklet sig til noget, som præsten bagefter ville have fortrudt, og Jacob degn skyndte sig rådsnart at løbe imellem, så hr. Peder ikke skulle få skade af Rasmus' kæp.

Der stod så præsten uden for fare, men også ude af stand til at udrette noget med sit eget våben.

– Derfor skal du få kam! råbte han harmfuldt, og helt kan det nok ikke udelukkes, at degnen har haft svært ved at holde på sin ophidsede foresatte.

Sagen blev indklaget for Rasmus' husbond, Hans Velværdighed Bjørn Kaas på Vejrup,⁵ og nogen tid senere sendte ridefoged Jens Lauritzen bud til sine vanlige stævningmænd, Niels Hjulmand og Christen Pedersen, begge husfæstere under Vejrup, så Rasmus kunne blive tingkaldt til retten i Kølstrup.

Ved mandagsmødet mødte ikke blot Rasmus, men også præsten selv, og med ham degnen, de to kirkeværger og et par andre vidner. – Jacob Degn var den første til at berette om tildragelsen, og derved kom der straks styr på rækkefølgen. Jacob var god til at fortælle. De mange enkeltheder flød fra ham, som var alting hændt dagen i forvejen, og så var der dog nu ellers gået 2½ måned, siden episoden fandt sted. I forvejen havde Jacob ved sin resolute indgriben demonstreret, at han var karl for sin hat. Her beviste han, at han både kunne holde sin ed til retten om at tale sandt og dog vise præsten sin solidaritet. Hans letfattelige forklaring var sødmælk for skriveren, der ofte nok havde hyr med at få hoved og hale på de mangeartede forklaringer i retten.⁶

Efter degnens vidne fulgte begge kirkeværgernes, der i ét og alt svarede til Jacobs. Knud Høgh kunne dog tilføje, at han var bekendt med en fortsættelse i sagen: Onsdagen før pinse, den 3. juni, havde præsten nemlig været i Birkende, på besøg i bonden Jens Rasmussens gård, hvor

også Rasmus Rasmussen den dag befandt sig. Her var det aftalt, at klammeriet skulle bilægges endeligt ved mellemkomst af Poul Rasmussen, en af nådigherrens tjenere på Vejrup, som til lejligheden repræsenterede herskabet.

Da alle var bragt til sæde, havde Poul foreholdt Rasmus, at det var i hans egen interesse én gang for alle at skaffe sig et forlig med præsten, så sagen kunne ordnes i mindelighed. Fik han ikke stillet nådigherren tilfreds, risikerede han at miste sit fæste.

Rasmus havde lovet at falde til føje. Ikke alene må han have sagt, hvad der kunne accepteres som en passende undskyldning til hr. Peder; han havde også lovet at tage til Vejrup og indstille sig til sin husbonds velvilje. At det var blevet enden på striden, bevidnedes både af kirkeværgerne og Poul Rasmussen, og dermed skulle sagen synes at være bragt til en lykkelig afslutning.

Noget chokerende må det derfor have virket, at tingets næste sag viste sig at være rejst af Rasmus – imod Vejrups ridefoged!

Som vidner var indkaldt en af naboerne i Birkende, og desuden Niels og Oluf, Rasmus' to tjenestefolk. Enhver begyndelse til harmoni var med ét slag brudt. Det var tydeligt for enhver, at Rasmus ønskede sagen belyst fra en helt anden kant end just beskrevet.

Men hvad der nåede at slippe ud, var Rasmus' utilfredshed med den nylige fremstilling, for i det samme skyndte ridefogeden sig frem og forlangte den nye sag standset øjeblikkelig. Rettens formaliteter var overtrådt: Rasmus havde forsømt at stævne nådigherren og hr. Peder. Kaldet måtte betragtes som spildt.

Til de mindste petitesser sørgede herredsfogederne altid for at undgå procedurefejl, og gamle by- og herredsfoged Niels Hansen fra Kerteminde indså straks protestens berettigelse. Han afbrød al videre behandling, og uheldigvis kom det til at betyde, at Rasmus' mening om præsten og hans gris aldrig kom frem. I hvert fald ikke, så den kunne læses med bogstaver.⁷

Men der findes andre måder at vise sin holdning på end ved at rette anklager på et ting, og Rasmus tog *ikke* til Vejrup, som aftalt.

Resultatet blev en ny sag den følgende mandag, og øjensynlig var alle nu ved at have tabt tålmodigheden. Ridefogeden ønskede en dom om fæstets fortabelse; ikke blot havde Rasmus krænket præsten, men oveni var kommet en regulær ulydighed. Rasmus havde jo klart forpligtet sig i godtfolks nærværelse, og ingen undskyldning var mulig. En dom burde desuden omfatte ømkostning og ulejlighed forårsaget af Rasmus' genstridighed.

Herredsfogeden var selv far til en præst og kunne være mistænkt for sympati med adel og gejstlighed. Men som så ofte før viste han, at han var en selvstændig dommer, og befæstede derved nok en gang tingets

suverænitet. Sagen mod Rasmus blev udsat 14 dage, så han kunne overveje reces og forordninger i fred og ro.

Ved mødet 7. september havde han sin kendelse klar: Ingen kunne bestride, at Rasmus havde forset sig, og lige så vidnefast var det, at han havde lovet at stille sin husbond tilfreds. Men da intet i recessen kunne støtte en fordrivelse fra gården, måtte Rasmus her være frikendt. Dog skulle han nødvendigvis stille nådigherren tilfreds, som aftalt, og gjorde han ikke det, ville fæstets fortabelse være en senere mulighed.

Der kunne være gode grunde for Rasmus til nu at give fortabt, for det var ikke første gang, hans fæstebrev var i fare. Tre år i forvejen, i den skrækkelige sommer efter svenskekrigene, havde han været på ulovlig skovhugst og var blevet opdaget. Også dengang var der rejst sag i Kølstrup, med ridefogeden som anklager, og dommen havde lydt på fæstets fortabelse. Den unge Bjørn Kaas til Vejrup havde dog uden om tinget ladet nåde gå for ret, men hvor langt rakte hans tålmodighed?

Rasmus' nag kunne måles på, hvor travlt han havde med at få det ubehagelige Vejrup-besøg overstået. Måske havde herredstingets dom styrket hans selvfølelse. Hvorom alting er: Til Vejrup kom han ikke. Og dog kunne ingen længere være i tvivl om, at det var sin egen skæbne, han udfordrede.

På første ting i februar 1664 genoptoges da sagen, igen med ridefogeden som anklager. Dommen fra september blev fremlagt med krav om, at den omgående blev bragt til udførelse. Skete det ikke, var Rasmus hjemfalden til lovens straf. Og heri fik ridefogeden tingets medhold.

Da må Rasmus omsider have fundet, at hans mening om hr. Peder var anskueliggjort tydeligt nok. Bjørn Kaas modtog endnu engang Rasmus på Vejrup, men også denne gang uden lyst til at drive en familie i ulykke. Rasmus beholdt sit fæste, og sagen om præstens gris blev ikke senere genoptaget.

Har nådigherren oven i købet i smug moret sig en smule over Rasmus' egen fremstilling om præsten, der ville kæmpe med en kæp for retten til sin gris?

Og måske inderst inde taget parti for Rasmus imod den lettere komiske Peder Vendeport?

Noter

1. Peder Rasmussen var født i Odense 1611, student, Odense, 1631 og kaldet til Marslev-Birkende 1643. Han døde 29/1 1673. Tilnavnet »Vendeport« skal han have fået, fordi han flyttede porten (på Marslev kirkemur?), som da førte ud til landevejen, og anbragte den bag kirken (Wibergs præstehistorie; se også G.Strøm i Fyens Historie og Topographic, 1871, som har et andet forslag)
2. Christian IV's forordning 27/3 1629 om præstens medhjælpere.

3. Hans Pedersen var Vejrup-fæster, gift med Maren, og i 1663 Birkendes oldermænd. Han kendes gennem alle fire bevarede Bjerger-tingbøger (1649–66). – Også Knud Knudsen Høgh var 1663 Vejrup-fæster, men hans gård havde før været klosterfæste, antagelig indtil kort efter krigenes afslutning 1660, da kongen påbegyndte en storstilet afhændelse af krongods. Han er kendt fra samme periode som Hans Pedersen. (Oversigt for Bjerger herreds fæstere 1649–66 i Kerteminde Museum).
4. Rasmus Rasmussens fæste var en lille helgård under Vejrup. Om dommen for ulovlig skovhugst: se 18/6 og 25/6 1660, Bjerger herreds tingbog. – Rasmus huskede 1661 forhold på egnen tilbage fra 1621. – Han var far til Jens Rasmussen, 28/5 1660 omtalt som tjenende i Nyborg. (Kilde: Se note 3).
5. Bjørn Kaas var søn af rigsråd Mogens Kaas til Støvringgård, som senest 1627 havde erhvervet indførsel i Vejrup. Bjørn Kaas arvede gården ved faderens død 1656. I 1665 opnåede han jus patronatus til Marslev og Birkende kirker, som i den forbindelse ses beskrevet i herredstingbogen 31/7 1665. – Han døde 1671 (Trap: Danmark, V 1).
6. Om Carsten Iversen, skriver i Bjerger herred og prokurator i Odense: Se Odense bys historie, bd. 3.
7. Niels Hansen, byfoged og reder i Kerteminde og herredsfoged i Bjerger og Hindsholm herreder, findes behandlet i Woll: Borgmestre og Raadmænd i Kerteminde indtil 1747, Fynske Årbøger 1953–55. Se også Fynske Årbøger 1990, s.70–71.

Historien om hr. Peder Rasmussens tiende fra Birkende: Bjerger herreds tingbog IV, 17/8 1663 – 1/2 1664.